

Василь Назарович Каразін – засновник Харківського (на той час імператорського) університету, тому, без сумніву, можемо вважати його першим економістом. В.Н. Каразін народився 30 січня 1773 року в с. Кручик Богодухівського повіту Українсько-Слобідської губернії. Виходець із дворянської сім'ї, він здобував освіту спочатку вдома, де певний час жив видатний філософ Г.С. Сковорода, потім у Кременчузі та Харкові. В Петербурзі, в гірничому корпусі, куди його прийняли після смерті батька, він набув знань з природничих наук, економіки, історії, філософії. Ці знання знадобилися у подальших наукових дослідженнях.

Економіка в стінах університету викладалась спочатку на юридичному факультеті (викладачами кафедри цивільного права). У 1835 році створюється окрема кафедра політичної економії, економіка починає вивчатися як самостійна дисципліна. Самостійне викладання економіки на той час було всього в 4 університетах світу – Колумбійському, Оксфордському, Паризькому та Неаполітанському. Створюється університетська бібліотека, фонд якої формується, в тому числі, за рахунок особистої бібліотеки В.Н. Каразіна, який віддав до бібліотеки університету багато цінних видань. З ініціативи викладачів університету в 1885 році була створена публічна бібліотека міста, відома сьогодні як бібліотека імені В.Г. Короленка – одна з найбільших в Україні.

Іван Франко зарахував Каразіна до тих українських лібералів, який сформувався «потроху під впливом Сковороди», створив певну генетичну ланку в еволюції української економічної думки.

Аналіз економічних поглядів В.Н. Каразіна до сих пір залишається суперечливим, бо на думку одних авторів, він є талановитий українсько-слобідський самородок, а на думку інших – людина європейської освіченості. Однак немає сумніву в тому, що економічні погляди Каразіна мають не тільки енциклопедичний характер, але й увібрали в себе доробки світової економічної думки. Основні з них:

1. Учення про вигідність вільної праці над кріпосницькою працею. Для того щоб вбачати у цьому висновку дійсно наукову та громадську сміливість, треба зважити на те, що початок ХІХ століття для України був періодом тотального закріпачення українського селянства, яке О. Герцен вважав найбільшим злочином

Російської імперії відносно України. У роздумах «Про причини сталого падіння курсу в Росії та засобах його підняти» В.Н. Каразін доводить, що перехід державних маєтків у приватну власність «...буде одним із тих народних благ, до яких неможливо досягнути ніякими другими шляхами. Воно заставить дворянство бути безпосереднім охоронцем загальної тиші та користі державі... Воно буде мати нагоду заохочувати *працелюбство* (виділено В.Н. Каразіном) іншого та ... всі причини і вигоди через нього надбані». Вільна, а не підневільна праця українського селянина мала, на думку Каразіна, стати одним з економічних стовпів, на якому має бути побудоване державне управління економікою. Кріпацтво було головною перешкодою на шляху економічного розвитку України.

2. *Про товарне господарство та цінові механізми регулювання економіки.* Взагалі В.Н. Каразін був прихильником цінових механізмів регулювання економіки.

В.Н. Каразін у своїх статтях, записках та доповідях не ставив теоретичних проблем розвитку економічної науки. Він не посилався і на наукові авторитети. Його метою не було викриття «причинозалежності»; не захоплювала його проблема «політичної арифметики». «Дерзновенно беру на себе завдання: по-перше, довести, що передача в руки приватних людей усіх казенних маєтків не зробить казні і престолу найменшої шкоди; по-друге, окреслити, наскільки дозволяють мені сили, способи до можливих і найвигідніших розпоряджень цього великого державного перетворення; по-третє, показати благодіючий вплив, що має відбутися на всі галузі промисловості й торгів, на весь стан підданих».

В.Н. Каразін бачив своє завдання в широкому залученні статистичних даних як ілюстрації до певних економічних явищ, в якнайбільшому використанні історичних та географічних даних. Можна стверджувати, що він був принциповим *фактографом* та *емпіриком*. У Каразіна завжди присутні дві мети: одна усвідомлена, вона прикрашає всі його твори, які звеличують государя, підкреслюють, що він є поборник державної *влади*, кріпацтва. Друга (теж усвідомлена), що не реформуючи кріпацтво не можна досягти висот економічного розвитку.

3. *Про цілісну економіку, орієнтовану на технічний та науковий прогрес та вільне підприємництво.* В.Н. Каразін був великим поборником економіки в цілому (макроекономіки) та застосування науки і техніки у використанні знарядь

праці. На сьогодні, це само собою зрозуміло, економіка має два рівні: мікро та макроекономічний. На добу життя В.Н. Каразіна Росія та Україна у її складі були суто аграрними державами. Суспільний розподіл праці стосувався в основному двох галузей: землеробства та промисловості, хоч була розвинена і торгівля та деякі інші галузі і професії. Віддаючи належне торгівлі, Каразін писав: «Торгівля оживляє всі частини політичного тіла, весь стан людей приводить у рух: отже, її участь повинна бути дорогоцінна». «Домоводство» Каразіна орієнтувало на якнайменше втручання держави в економічний процес, бо воно, на думку автора, порушує природний процес розвитку економіки. Під «домоводством» автор розумів економічну науку взагалі, яка повинна стати такою ж наукою, як математика, фізика, хімія.

Велика заслуга Каразіна – це створення ним Філотехнічного товариства. Багато сил віддав він цьому товариству, для якого власноручно підготував Статут, зібрав необхідні кошти для його існування, приміщення, але головне, власноруч зробив кілька десятків винаходів, що стосувалися технологій виготовлення продукції кількома галузями. Ось тільки деякі назви напрямків досліджень: «Про важливість лісництва для Росії»; «Про можливість використовувати електричну силу верхніх шарів атмосфери для потреб людини»; «Про засоби зберігати та перевозити на значні відстані їстівних, цілющих та в ручній праці використовуваних речей»; «Про печення з дубових жолудів смачного та здорового хліба»; «Про цілющу воду в дачах над Оріллю»; «Про торгівлю за рубіж хлібними спиртами»; «Про утримання рік в містах»; «Про посадку картоплі на полях»; «Про паління вугілля з розрахунками» та багато інших.

У цих пропозиціях просліджуються думки Каразіна як економіста, що накреслював шляхи господарського розвитку. Він зазначав, що землеробство необхідно розповсюджувати на нові степові простори шляхом організації добровільного переселення селян з густонаселених губерній; посіви вести покращеним насінням, удосконалювати засоби обробки землі та сільськогосподарську техніку; турбуватися про розведення кращих порід тварин. Каразін мріяв про ті часи, коли безводні площі, придатні для землеробства, будуть перетворені на плодючі поля та родючі сади завдяки лісонасадженням та проведенню каналів від сусідніх рік. Разом із землеробством він вказував на

необхідність підтримувати і розвиток промисловості в країні. Щоб створити найкращі умови для господарського розвитку, Каразін пропонував сполучити каналами ріки, що течуть з центру країни в п'ять морів, щоб сполучити всіх самими короткими шляхами.

Каразін неодноразово підкреслює необхідність скорочення непродуктивних витрат держави та зменшення податкових зборів з населення. Він зміг правильно охарактеризувати численні фактори, що впливають на вартість грошей та зниження курсу російського рубля. Зокрема, серед причин такого явища він відзначав зниження внутрішньої вартості монети; посилення попиту на іноземні товари; зменшення числа російських мандрівників, що витрачають свої гроші за кордоном, над числом іноземців, що приїзять в Росію і роблять закупки для своїх потреб; переведення російських грошей за кордон через іноземні контори; накопичення різних державних векселів без оплати, виданих раніше.

Ідея заснування Філотехнічного товариства є прямим відбитком необхідності заснування в Росії результатів промислово-технічної революції, що поширювалася на той час в Англії та європейських країнах. Каразін всіляко прагнув перевести економіку на нову технічну базу. Хоч це була утопічна мрія, вона безумовно заслуговує підтримки.

Особливу увагу В.Н. Каразін приділяв ролі просвіти та науки в суспільстві, вважаючи їх основним засобом рушійних перетворень. Тут він також був ідеалістом. Але і через два століття ми мусимо визнати, що без такого ідеалізму не було б створено Харківського університету, що був перший в Україні.

(зі статті автора: проф., д.е.н. В.В. Глуценко)